



*Szolnoki Tudományos Közlemények XI.  
Szolnok, 2007.*

**KOLTAY TIBOR**

## **FORRÁSKALAUZ, VAGY AMIT AKARTOK: TÁJÉKOZÓDÁS A VILÁGHÁLÓN, KUTATÓKNAK**

### **1. AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG ÉS A KUTATÓ**

Az információs műveltség a kutató számára is egyre inkább létfontosságú. Ehhez kompetens információhasználónak kell lennie, aki felismeri, mikor van szüksége információra, aki megtanulta, hogyan kell tanulni, ismeri, hogy miként szerveződik az információ, hogyan található meg, és hogyan használható fel a tanulásban (ALA 1989).

A kutató esetében persze már a tanulásnak egy produktív válfajáról, vagyis a tudomány műveléséről van szó, ahol a következő kompetenciák különösen fontosak:

- az információszükséglet felismerése,
- az adott probléma megoldásához szükséges információ azonosítása,
- a szükséges információ megtalálása,
- a megtalált információ értékelése,
- az információ szervezése,
- az információ hatékony felhasználása az adott probléma megoldására (ALA 1989).

### **2. A KUTATÓ ÉS WEBES KERESŐK**

A kutatók sem tudják ugyanakkor kivonni magukat a webes keresőszolgálatok (népszerű nevükön „keresőmotorok”) körüli pr-kampányok hatása alól.

Tudjuk, hogy sok hasznos információhoz juthatunk a webes keresők segítségével. Ugyanakkor használatuk távolról sem jelent minden esetben kielégítő megoldást. Többek között azért sem, mert nincsen bennük meg az a hozzáadott többlet, amelyet például a bibliográfiai adatbázisokban megtalálunk. A webes keresők a dokumentumok teljes szövegében keresnek, ahol sokkal

nehezebb megtalálni valamit, mint a könyvtári katalógusokban, vagy az említett bibliográfiai adatbázisokban.

Ebből ered az Internet keresők legfőbb problémája a keresési pontosság alacsony foka, vagyis az, hogy sok esetben kezelhetetlenül sok találatot kapunk.

Nem veszíthetjük szem elől azt sem, hogy amíg a bibliográfiai adatbázisok több évtizede kereshetők és várhatóan azok lesznek a jövőben is, sőt azonos feltételek mellett egy keresés megismétlésével ugyanazt a dokumentumokat kereshetjük vissza, a Weben csak egy-egy forrás aktuális állapotát megmutató pillanatfelvétellel van dolgunk. Ráadásul a Web társadalmi környezete nem azonos az adatbázisokéval. A Web ma agresszív környezet, ahol verseny folyik a tartalmaknak a felhasználókhoz való juttatásáért. Ezért van aztán az, hogy a webes keresők nem használják a html-fájlokhoz a szerzők által „mellékelt” metaadatokat, és nem hozzák nyilvánosságra, milyen mechanizmusok alapján kerül be egy-egy dokumentum az indexükbe. Ha ugyanis nyilvánosságra hoznák ezeket, az a magukat agresszíven reklámozni kívánók malmára hajtaná a vizet (Brooks 2003).

Nos, nem tudjuk biztosan, hogy csupán ez-e az egyetlen oka annak, hogy nem láthatunk bele a keresők működésébe úgy, ahogy a bibliográfiai adatbázisok indexelési mechanizmusait megismerhetjük.

Mindenesetre végezzünk egy keresést a *Google* (<http://www.google.hu/>) segítségével! A keresőkérdést az orvostudomány legismertebb adatbázisa a *Medline* tezaurusza, a *Medical Subject Headings* (MESH) felhasználásával (<http://www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html>) alkottuk meg. A "Lupus Erythematosus, Cutaneous" kifejezés összesen mintegy 13.700 találatot eredményezett. A találatoknak ez a mennyisége nyilvánvalóan kezelhetetlen. Az ilyen és hasonló esetekből okulva maga a Google cég kifejlesztett egy tudományos keresőt, a *Google Scholar* (<http://scholar.google.com>). Ha ebben keresünk az előbbi kifejezésre, már csak 690 találatot kapunk. Egy másik tudományos keresőben, a *Scirus*-ban (<http://www.scirus.com/>) a találatok száma több közel kétszerese az előbbinek, 1.311. Ez azonban többféle kategóriára bomlik: 985 találat származik folyóiratokból, mintegy 101 pedig kiemelt (válogatott) weboldalakról. Számos szűkítési lehetőséget kínálnak fel számunkra, például középkorú férfiakra korlátozva a keresést, 216 találatot kapunk. Persze ez sem versenyképes a *Medline* ingyenesen kereshető *Pubmed* változatával (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/entrez?db=pubmed>), ahol például, kiválaszthatjuk, hogy csak angol és német nyelvű, az előző évben keletkezett és akkor az adatbázisba bekerült cikkeket szeretnénk megnézni. Így ugyanis mindössze négy közlemény adatait kapjuk meg.

Hogy mi is az a *Lupus Erythematosus*, azt például megtudhatjuk, ha keresünk rá a *Magyar Orvosi Bibliográfiában* (<http://hawk.eski.hu:8080/j2ee/webbib/simplesearch.jsp>). Igaz, itt is csak bibliográfia adatokat kapunk, még hozzá a magyar szakirodalomból. Ha a kifejezést érteni is szeretnénk, legjobb, ha megnézzük az Orvosi szótárban (Brencsán 2006).

### 3. A KUTATÓ ÉS A FORRÁSKALUZOK

Nemcsak keresővel él az ember – mondhatnánk, hiszen ott vannak a forráskalauzok. Ezek egy igen fontos tekintetben kétséget kizáróan felülmúlják a keresőket. Ez pedig a minőségbiztosítás, hiszen a forráskalauzok válogatott forrásokat tartalmaznak.

A forráskalauzok összeállítói lehetnek:

- könyvtárak,
- könyvtárosok,
- szakértők, szakértői csoportok.

A szakértők és a könyvtárosok kategóriája gyakran azonos egymással.

A forráskalauzok fő jellemzője a szakrend (hierarchia) szerinti rendezettség. Ez kiegészülhet a kalauz kereshetőségével. Erre főként azért van igény, mert a szakrendekben való eligazodás nem mindig könnyű a felhasználók számára, különösen, ha az adott forráskalauzban nagyobb számú dokumentumot tárnak fel.

A forráskalauzok mindegyike tartalmazza a források URL-jeit. Ez kiegészülhet a következőkkel:

- a források leírása,
- a források értékelése,
- értékelési szempontrendszerek.

Fontos kérdés, hogy kap-e megfelelő finanszírozást egy-egy forráskalauz előállítása és gondozása. Az utóbbi, a források meglétének, URL-jeik aktualitásának ellenőrzését jelenti elsősorban. Ehhez pedig team-munkára, „főhivatású” munkatársakra van szükség. A finanszírozás egyik jó példája az *Intute* (<http://www.intute.ac.uk/>) amelyet a *JISC* (Joint Information Systems Committee), a brit felsőoktatási informatikát finanszírozó testület tart fenn.

Az *Intute* név egy mozaikszó, amelyet az *Internet* és a *Tutorial* (oktatóanyag) szavakból formáltak meg. Előzménye az RDN (Resource Discovery Network) volt.

Az RDN keretében a következő forráskalauzok működtek:

- Altis (vendéglátás, sport, szabadidő és turizmus);
- Artifact (művészet és kreatív ipar);
- BIOME (egészség- és élettudományok);
- EEVL (műszaki tudományok, matematika és számítástechnika);
- GEsources (földrajz- és környezettudomány);
- Humbul (humán tudományok);
- PSIGate (fizika);
- SOSIG (társadalomtudományok).

Ezeket a forráskalauzokat újrastrukturálták, új nevet és egyetlen, közös felhasználói felületet kaptak. A közös felületen négy fő csoportot találunk.

- Arts and Humanities (humán tudományok)
- Health and Life Sciences (egészség- és élettudományok) (Clark – Williams – Read 2006)
- Science, engineering and technology
- Social sciences (társadalomtudományok)

Az Intute vívmányai közül a négy fő csoport egy felületen való megjelenítése volt talán a legkevésbé fontos, hiszen egy-egy szakterület kutatói viszonylag ritkán látogatnak el egy, az övékétől gyökeresen különböző tudományterület forráskalauzába. A négy területhez kapcsolódó szolgáltatások részben el is térnek egymástól. A megjelenés persze alapvetően ugyanaz mindenütt. Szakrendben böngészhetünk a források között, vagy kereséssel juthatunk el a minket érdeklő forráshoz. Minden csoportot egyaránt jellemezik a forráskalauzok tipikus erői és hátrányai. A legfontosabb, hogy gondosan válogatott forrásokat tárnak fel. Ezekről a forrásokról leírásokat is kapunk. Az Intute leírásai igen részletesek, és tartalmi feltárás is járul hozzájuk. Ebből azonban a felhasználó viszonylag keveset lát az alapértelmezett képernyőn. Azt forráskalauzok létrehozói nyilván úgy gondolják, hogy számos olyan információ van, amely a felhasználók többségét nem érdekli. Valószínűleg igazuk van. Persze a részletesebb adatok is megnézhetők egy kattintással. Mint bármilyen más forráskalauz, az Intute is elsősorban átfogóbb témák információit segít felderíteni. Emellett tudnunk kell, hogy a forráskalauzok viszonylag kevés számú forrást tartalmaznak, továbbá frissítésük is lassabb lehet a keresőkénél.

A természettudományi csoport a következő kategóriákat ajánlja fel böngészésre: csillagászat, kémia, számítástechnika, földtudományok, műszaki tudományok, környezet, a tudományról általában, földrajz, matematika, fizika.

A „tudományról általában” szakon belül ott van a tudománytörténet, a tudománypolitika, a tudományfilozófia, a technológia-transzfer, és szerepelnek itt a híres kutatók, az etikai kérdések, a kommunikáció kérdései is.

A műszaki tudományokon belül találunk olyan vonást is, amely más szakterületeken (sajnos) nincsen meg, sőt a világ forráskalauzainak sorában is inkább ritkának mondható. Nézzük meg ehhez a például a nanotechnológia forrásait. Száztizenthat dokumentumot találunk itt. Az első nyolc viseli az „Editor’s Choice” címkét, vagyis a „dokumentumok válogatott csapatából” ezek a források a legjobbak.

Az *Intute Science, Engineering and Technology* szolgáltatásai közé tartik még egy, a szakterület híreivel foglalkozó blog, elektronikus folyóiratok, e-print repozitóriumok keresője, a legaktuálisabb témák „forró oldala”, összeállítás a természeti kockázatokról, hírszolgáltatás (RSS-ben is), tudományos adatok tára. Számos más kiegészítő szolgáltatást említhetnénk erről a területről, de a másik három fő csoport kínálatából is.

Mind a négy nagy szakterület oldaláról elérhetők a *Virtual Training Suite* online oktatóanyagai. Akinek nem elég maga az Intute, az számos segédanyaghoz férhet hozzá. Pdf-fájlként, tehát jól nyomtatható formában kapunk tájékoztató anyagokat magáról az Intutéről és négy fő szakcsoportjáról. Munkalapok segítségével végigvezetnek az Intute használatán, ide értve megint csak az egyes szakcsoportokat, és speciális szolgáltatásokat. Számos szakterület információforrásairól is kaphatunk kis brossurákat.

Az Intutét nyugodtan nevezhetjük *szuperkalauz*nak, hiszen számos korábbi, nagy hagyományú forráskalauz eredményeit egyesíti magában. Fontos vonása, hogy a megfelelő finanszírozás eredményeképpen népes szakértői gárda, gondos könyvtárosi csapatok gondozzák, figyelik az URL-ek változásait és a tartalom frissességét.

Nemcsak Intute van, hanem ismerünk számos jó forráskalauzt. Különösen érdemes a következő címet megjegyeznünk: PINAKES: A subject launchpad <http://www.hw.ac.uk/libWWW/irn/pinakes/pinakes.html>. Ez forráskalauzok válogatott gyűjteménye, eredeti nevén „tematikus kilövőállomás”, amely számos szakterület legjobb forráskalauzaira mutat rá.

Forráskalauzok építésében mindig is élen jártak Nagy-Britannia egyetemi könyvtárai. Az ő munkájukat dicséri a BUBL (Bulletin Board for Libraries <http://bubl.ac.uk>), amely 1996 óta épül. Nemcsak kiváló brit forráskalauzokat ismerünk. Az Amerikai Egyesült Államok is „nagy hatalom” ezen a téren. Megemlíthetjük például az *Internet Public Library* (<http://www.ipl.org>), az *Infomine* (<http://infomine.ucr.edu/>) vagy a *Librarians Index to the Internet* (LII, <http://www.lii.org/>) szolgáltatásait. Emeljünk ki két, máshol készült forráskalauzt! Az *Internet Directory for Botany* (<http://www.botany.net/IDB/>) 1994 óta épül, és jelenleg Kanadában működtetik. A *Biogate* (<http://biogate.lub.lu.se/>) Svédországban, a Lundi Egyetemen készül. PINAKES-ben, amely – bár brit – számos más országban készült, esetenként nemcsak a könyvtárakban, hanem egy-egy kutató által összeállított forráskalauzt is tartalmaz.

Ahogy a keresőknek megvannak a korlátai, úgy a forráskalauzok sem mindentudók. Elsősorban átfogóbb témák információt tudjuk segítségükkel jól felderíteni. Emellett tudnunk kell, hogy a forráskalauzok viszonylag kevés számú forrást tartalmaznak, továbbá frissítésük is lassabb lehet a keresőkénél.

Nem titok, hogy számos tényinformáció keresésében az internetes keresők sok esetben felülmúlhatják a forráskalauzokat, viszont irodalomkutatásra nem alkalmasak, amiben viszont a forráskalauzok jó eszköznek bizonyulhatnak, és amire a kutatók körében gyakrabban van igény. Azt se felejtjük el, hogy (különösen egy-egy viszonylag jól felszerelt intézményi vagy akár otthoni könyvtárban) sokszor érdemes előbb nyomtatott tájékoztatói forrásokhoz nyúlnunk, mielőtt az Interneten keresnénk.

A nagyközönséggel szemben a kutatók továbbra is támaszkodnak (bibliográfiai) adatbázisokra, dokumentumok (főként folyóiratok) teljes (elektronikus) szövegeire, legyenek ezek ingyenesek vagy térítés ellenében igénybe vehető források.

## IRODALOM

ALA 1989. *Final Report of the ALA Presidential Committee on Information Literacy*  
<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm> (Letöltve 2006. január 17.)

Brencsán János: Orvosi szótár (Szerk. Benjámin Katalin). 4. átd., bőv. kiad. Budapest : Medicina, 2006.

Brooks, T. (2003) Web search: how the Web has changed information retrieval. *Information Research*, vol. 8, no. 3. <http://InformationR.net/ir/8-3/paper154.html> (Letöltve 2004. április 5.)

Clark, M. - Williams, C. - Read, M. (2006) Intute launch presentation (Power Point prezentáció)  
<http://www.intute.ac.uk/publications.html> (Letöltve 2007. június 13.)

## RESOURCE GUIDES, OR WHAT YOU WILL: FINDING YOUR WAY ON THE WEB AS A RESEARCHER

by Tibor KOLTAY

Neither the general public, nor researchers can slip aside from the influence of PR activities surrounding search engines. Search engines are useful nonetheless they have some flaws. Resource guides point towards carefully selected quality information sources. The performance and services Intute, a British “superguide” and other resource guides are presented and compared with that of search engines.